قەیرانی ناسنامە و تەنگژەی ناسیۆنالیزم لە کوردستان.. ستیڤان شەمزینی

ئەگەر خەمان رووبەڕووی پرسیارێکی لەم جۆرە بکەینەوە: داخۆ لە مپەرەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی کوردیی چین؟. خۆی لە خۆیدا ئەم پرسیارە کێشە ئامێزە، راستتر وایە بڵێین فاکتەرەکانی دروستنەبوون و نەخەمڵینی ناسیۆنالیزمی کوردیی چین؟، بۆچی بزووتنەوەی (نەتەوەیی) کورد یان بزووتنەوەی کوردایەتی نەیتوانیوە کێشەیەکی ناسیۆنالیستی بە خۆی ببەخشێت؟ بەڵام پرسیارەکە لە فۆرمی یەکەمدا بەو جۆرە داڕێژراوە وەک بڵێی کورد ناسیۆنالیزمێکی هەبووبێت و ئێستا ئاستەنگ و قەیرانی تووش بووبێت، سرووشتی قەیران وایە دەکەوێتە دوای شتەکانەوە نەک پێشیان، ئەگەریش قسە لەسەر لەمپەرەکانە، پێموایە کاتەکە درەنگترە لەوەی ئەم گفتوگۆیە بەزەنتی لەبارەوە بکەین، بەو پێیەی لەناو جیهانێکی گۆڕاوداین، ئەمە لەبەردەم کۆمەڵێک ئاڵنگاریی گەورەداین لە ئاستی دنیادا، لە نموونەی گۆڕانەوەی مەتەکەی جەنگ و قەیرانی خۆراک و کێشەی ئاوی شیرین و هەڕەشە ئیکۆلۆژییەکان (ژینگە)، لەسەرو هەموو ئەمانەشەوە براوینەتە نێو جیهانێکەوە بەم زووانە دەکەوێتە ژێر رکێفی ژیریی دەستکردەوە، داهاتوو بەرەو ئەو وێستگەیە دەڕوات ئەم زیرەکییە پاشگری (دەستکرد یان پیشەسازیی) لە خۆی بکاتەوە، ببێتە تاکە هۆشی ڕەسەن و هەڵسووڕێنەری جیهان. لەو چەند مانگەی پێشوودا مژدەی ئەوە بووم چەند برووسکە شیعرێک بنووسم لە شێوەی ئەفۆریزمدا لە یەکێکیاندا نووسیم (ئایندە ئەوەندەی بە ڕۆبۆتە بە مرۆڤ نییە). هێشتا ڕۆبۆتەکان توانای بەنکردنیان نییە و دەکرێت لەلایەن مرۆڤەوە بەرزەفت بکرێن، بەڵام ئایا ئەمە تا سەر بەم شێوەیە دەبێت؟ بێگوومان نەخێر. ڕۆژێک دێت مرۆڤایەتی دەکەوێتە بەردەم مەردەزمە راستەقینەکەوە، ڕۆبۆت دەبێتە سەرداری و لە بری خۆی هەموو چێشتێکی بە هەڵدەبژێرێت و ئەوەی پێی دەڵێن (ویستی ئازاد) دەبێتە سەراب، هەنووکە زیرەکی دەستکرد لە ئافراندنی بوونەوەرێکی تری جیا لە مرۆڤە کە هۆشی بەخۆی بێت و دروستتر بیر بکاتەوە، ئەمە چیمان پێ دەکرێت لەگەڵ ئەو عەقڵە ئەبستراکتەی کە دەبێتە فەرمانڕەوا؟، ئەوسا بەزەییمان بەخۆماندا دێتەوە کە سەردەمی دەسەڵاتی مرۆڤ بەسەر مرۆڤدا ناوبنێنین (ڕۆژگاری زێڕین) مادام ئەم عەقڵە هەر لە

ئێستاوە توانای ئەوەی هەیە بڕگەی دەیەمی سەمفۆنیای بیتهۆڤن بەوپەڕی کوالێتییەوە تەواو بکات. تا ئەو راد□ی مستەفا سلێمان خاوەنی کۆمپانیای (Deep Mind) بۆ پەرەپێدانی زیرەکی دەستکرد پار ساڵ لە کاتی بڵاوکردنەوەی کتێبەکەیدا (شەپۆلی داهاتوو- the coming wave) کە یەکێک بوو لە پڕ فرۆشترین کتێبی ساڵی ٢٠٢٣ بەر پێشەکییەکی زۆر جیاواز و تایبەت دەکەوین لە ئامادەکردنی کرۆنۆلۆژییەکی تایبەت بە گەشەسەندنی شارستانی و تەکنۆلۆژیی، لەوێدا بلیمەتی نووسەرەکەی بە تەواوەتی دەردەکەوێت پێش ئەوەی ئاشکرای بکات تەنانەت خودی ئەم پێشەکییەش لەلایەن ژیری دەستکردەوە هاتووەتە نووسین. ئەمەش وای لە نووسەری کتێبی شۆڕشی پیشەسازیی چوارەم- ٢٠١٤ (کلاس شواب) کرد لە پاش نۆ ساڵ بڵێت ئەوەی من وەک ئەگەرێکی دوورتر و خەیاڵی زانستی پێشبینیم دەکرد ئەمڕۆ هاتووەتە دی و فاکتێکی راستەقینەیە.

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر کرۆکی تەوەری سەرەکی، کورد بەدرێژایی مێژوویەکی بەرین و دوور و درێژ بەهۆکارگەلێکی زۆر کە لەم پانتاییەدا بواری ژماردنیمان نییە، گەلێکی دابەشبوو بووە بەسەر هۆز و عێڵەکاندا، ئەگەر بە باندۆری یوڤاڵ نوح هەراری قسە بکەین و دەقاودەق تێزەکەی لە هەمبەر جیاوازیی نەتەوە و خێڵ پیادە بکەین بەسەر دۆخی کوردییدا، ئەوەی پێی دەوترێت نەتەوەی کورد زۆر تازەیە، بەو پێیەی کۆبوونەوەی خەڵک لە چواردەوری یەکتری تەنانەت لەو شوێنە بە هەڵەناونراوانەشدا بە شار، لەسەر بناغەی یەکتر ناسین و پەیوەندیی خوێن بووە، خێڵ بە تەنیا پەیوەندییە خوێنییەکان ناگرێتەوە، بەڵکو هێمایەکە بۆ ئەو گروپە کۆمەڵایەتییە چەند سەد کەسییانە لە پێش شۆڕشی کشتوکاڵیی لە دەوری یەکتر جەم دەبوونەوە، ئەم قۆناغەش پێڤاژۆی ژیانی سرووشتییە، کە مەدەنیەت بە مانای ئەرستۆییەکەی یان پەیمانی کۆمەڵایەتی بە مانا رۆسۆییەکەی لە ئارادا نەبووە. بەم هۆکارە کوردبوون بریتی نەبووە لە پەیوەستبوون (ئینتما) بۆ نەتەوە هێندەی پەیوەستبوون بووە بۆ خێڵ، لە چوارچێوە هەرە گەورەکەشیدا بۆ هۆز یان ناوچە و میرنشینێکی دیاریکراو، کوردبوون دیاردەیەکی تازەیە، لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەوە دەستپێدەکات کە بە (لە دایکبوونی نەتەوەیەک) ناوزەد دەکرێت، بەڵام لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمەوە وردە وردە ل□ نێو نوخبەدا گەشە دەکات، لەگەڵ سەرهەڵدان و شۆڕشەکانی کورددا، بە تایبەت لە بزووتنەوەی ئەیلوول و شۆڕشی نوێ لە باشوور، لە رۆژهەڵات و باکووریش لە هەشتاکانەوە، کوردبوون دەچێتە قۆناغێکی باڵاترەوە، بەو هۆکارەی بۆ یەکەمین جار کۆی نەتەوەی کورد لە چوارچێوەی ئەو شۆڕشانەدا (سەرباری هەر رەخنەیەک) جۆرێک لە

ئاوێتەبوون لەنێویاندا دروست دەبێت، چیتر ناسنامەی ناوچەیی و خێڵەکی ناتوانێت بەسەر ناسنامەی کوردبووندا زاڵ بێت، لە بەداخەوە لەم سی ساڵەی رابردوودا مەوداکە تەسکتر بووەتەوە بە بنەماڵەییکردن و هۆزگەرایی و بە ناوچەییکردن جێگەی کوردبوونی گرتووەتەوە بە تایبەت لە باشووری کوردستان. لەگەڵ ئەمەشدا هێشتا کورد بە مانا مودێرنەکەی خاوەنی ناسیۆنالیزم نییە، ئەوەی بە ناسیۆنالیزمی کوردیی ناو دەبرێت تا ئەمڕۆش بیرێکی هەمەکی نەبووە ئەوەندەی ئایدیایەکی نوخبەوییە و وەرنەگێڕاوەتەوە سەر بەستێنێ کۆمەڵایەتییەکە، لێرەدا ناچارین کەوانەیەک بکەینەوە ئاماژە بەو ئایدیا کاڵ و کزە بکەین لە مەم و زینی ئەحمەدی خانیدا بکەین کە ئەگەر پێش رسکانی ناسیۆنالیزمی ئەوروپی نەکەوێت، بێگومان هاوکاتی بووە، بەڵام ئایا ئەم ئایدیا پەرەی پێدرا یان نا؟ کاری من و تۆ ئەوەیە بپرسین بیرۆکەکەی ئەحمەدی خانی بۆچی ناسیۆنالیزمی بەرهەم نەهێنا؟. خۆ ئەگەر دیقەت لە پاشگری (سازیی) پاش چەمکەکانی نیشتمانسازیی، نەتەوەسازیی یان دەوڵەت نەتەوە بدەین هاوواتای شێلان و سازکردنی شتێکە لە مەتریاڵێکی خاو کە خۆی پێشتر بە شێوە سرووشتییەکەی لە ئارادایە، بەڵام هیچ کێشەسازییەکی نییە. لێرەوە دەلاقەیەک بە ڕووی پرسێکی گەلێک گرنگدا دەکرێتەوە، نەتەوە لە ڕێگەی هۆشیاریی ناوەکیی گەلەکەوە دێتە ئارا، ناسیۆنالیزم دروست دەکرێت نەک بێت دروست بکەن، وەک چۆن زیاد لە بیست دەوڵەت بە عەرەب دروستکرا و پاشان وا هێدی هێدی و یەک یەک هەڵیاندەوەشێننەوە. جارێکی دیکەش بیرتان دەخەمە پڕۆژەکەی خانی لە سەدەی حەڤدەدا (مەم و زین) دەکرا پێشبخرێت و بکرێتە هەوێنی ناسیۆنالیزمێک بۆ کورد، بیهێننە بەرچاو گۆتە مەموزینی بینووسیبا و ئەحمەدی خانیش فاوست یان ژانەکانی ڤارتەر!!. لە کاتێکدا ئەحمەدی خانی (١٦٥١-١٧٠٦) مەم و زینی لە ساڵی ١٦٩٢ نووسیووە، بەڵام یۆهان گۆتە (١٧٤٩-١٨٣٢) بەرگی یەکەمی (فاوست)ی لە ساڵی ١٨٠٨ و بەرگی دووەمی لە ساڵی ١٨٣١ بڵاوکردووەتەوە، ئەگەر بەراوردێکی مێژوویی بکەین مەم و زین ١١٦ ساڵ پێش بەرگی یەکەمی فاوست کەوتووە. ئەربیلی لە ساڵی ١٩٣٨دا مەم و زین لە ئاستی (جەنگاوەر لە پێستی پڵنگدا) رووستاولی بە گورجییەکان و (شانامە)ی فیردەوسی بە فارسەکان دەنرخێنێت.

ناسیۆنالیزم دەرهاویشتەی سەردەمی دوای ڕێنسانس (هەستانەوە)ی ئەوروپییە، کۆرەی شۆڕشی پیشەسازییە، دروست ئەو کاتەی جۆن لۆک و هۆبز و ئەو بیریارانەی پاش ئەوان کەوتن، جەخت لەسەر گرنگی دەوڵەت دەکەنەوە، ئەمەش هێڵێکە لە (سینیکا) لە سەدەی یەکەمی زاینییەوە درێژ دەبێتەوە. کرۆکی ئایدیای ئەوان لە بارەی دەوڵەتەوە بریتییە

لە ڕاگرتنی باڵانسی نێوان خەڵک و فەرمانڕەوایی، ئەویش لە رێگەی پەیمانێکی کۆمەڵایەتییەوە، ئەمە بە شێوەیەکی سەرەکی بابەتی فەیلەسووفانی دوای رێنسانس بووە، بە تایبەتتر دەتوانین چاوێک بە کتێبی (لیڤیاسان))ی هۆبزدا بخشینینەوە. ئەمەش لە دوای شۆڕشی فەڕەنسییەوە بووە بە ئایدیایەکی نوێتر و خۆی لە پڕۆژەی ناسیۆنالیزم (دەوڵەت نەتەوە)دا فۆرمەڵە کرد. لەگەڵ ئەوەشدا ناکرێت باز بدەین، ئەوە ئەم بیرەی پێشخست بریتی بوو لە ژورنالیزم (رۆژنامەوانی)، کەچی رۆژنامەوانی کوردیی بە نزیکەیی سێ سەدەیەک لە مێژووی رۆژنامەوانی جیهانی دواکەوت!، ئەمە دۆزێکە بۆ خۆی شایانی لە وردبوونەوەی زیاترە، چوونکە ئەو هۆشیارییە فیکرییە لە رۆژنامەکانەوە پەرەی پێدرا. ئیدی دەوڵەت نەتەوەکان لە وڵاتانی خۆرئاوایی لە دامێنی ئەم هۆشیارییەوە بوونە فاکت. لە خودی دەوڵەت لە مانا دێرین و مودێرنەکەیدا زادەی پێڤاژۆیەکی پێشکەوتنی شارستانییە و لە پێچێکی مێژووی پەیدا بووە و رۆڵی وەرگرتووە، دەشێ سەردەمی پووکانەوەشی هەبێت کە زۆر دوور نییە لە ئێستادا بە تایبەت بەهۆی گەشەکردنی تەکنەلۆژییەوە. نابێت ئەوەش لە بیر بکەین ناسیۆنالیزم هەمیشە دەوڵەتی دروست نەکردووە، بۆ نموونە لە کۆمەڵگە فرە نەتەوە و کولتوورەکاندا لە نموونەی ئەمەریکا یان تورکیا سەرکردەیەک دەوڵەتێکی بەهێزیان بنیات ناوە، تەنانەت وڵاتانی عەرەبی هەندەی ناسیۆنالیزم دەگەی لێدان نیو ئەوەندە خزمەتی نەکردن، چوونکە داستانی ناسیۆنالیزمی عەرەبی دیاردەیەک بوو لە زانکۆکانی بەیرووت و سەربۆن دروستکرا، زۆرینەی ئەوەی ئەمڕۆ پێی دەگووترێت دەوڵەتانی عەرەبی بە بڕیار یان پێش دەرکەوتنی ناسیۆنالیزمی عەرەبی رێنران بە پێی ئەو دیزاینە سیاسیی و ئابووریانەی ئیمپریالیزم و وڵاتانی زلهێزی دەیانخواست.

وەک خۆم لەبەری ناسیۆنالیزم زیاتر بڕوام بە (کوردبوون)ە کە لە جەبرێکی سرووشتییەوە بیگوازینەوە بۆ کڵێشەیەکی فیکریی و فەلسەفیی، ئەوەش بە پاڵپشت و لەسەر بنچینەی شارستانی بونیاد دەنرێت، بۆ نموونە شارستانەتی سۆمەری بناغەیەکی پتەوە و دەتوانین بۆی بگەڕێینەوە و لەوێوە دەستپێبکەین لە سۆنگەی ئەوەی ئەمە تاکە میراتگری راستەقینەیانین. پێویستە پێش هەر کارێک بە ئەفسانە و داستان و کەلەپوور و مێژووماندا بچینەوە، لەوێوە دەتوانین لەجیاتی ناسیۆنالیزمێکی بەربەریی خۆرئاوایی، بیرێکی کوردیی پوختەکراوی مرۆڤدۆستانە هەڵهێنجین. ئەوەی مەبەستی ئەزە جیایە لە تیۆریزەکانی ئۆجەلان کە بە گەڕانەوە بۆ شارستانییە دیرۆکییەکانی میزۆپۆتامیا هەمووان لە خوانێکدا کۆ دەکاتەوە، بەڵام لەم خوانەدا کورد لەلای خوارەوە و لەسەر پاپووچە شڕی تورک و فارس و عەرەب

دانیشتووە. باس لەوە دەکەم کورد یان باپیرانمان لە مێژوودا ڕۆڵێکی بەرجەستە و کارایان هەبووە لە خستنە سەر پێ و شێوەپێدانی شارستانیەتیدا هەبووە، ئەمە سەرمایەیەکی ڤەرجوانە و پۆتنسیاڵێکی هەرە گەورەیە لە پشتمانەوە وەک وتم بە تێپەڕاندنی (کوردبوون) لە بابەتێکی دیتەرمینیستییەوە بۆ بیرێکی پوختی کوردیی کە تێیدا مرۆی کورد هەست بە ترانسەندەنتاڵێتی (شکۆمەندیی) خۆی بکات. پرسیارێکە ئەوەیە کورد ئەمە بۆ ناکات؟. هەرچەند سەردەهێنم و دەبەم بەرسڤێکم نییە. ئاخر بۆچی دیموکراسی لە دەوڵەت شارێکی وەک ئەسیناوە کە هەندەی گەڕەکێکی سنە یان سلێمانی ئێستا نەدەبوو کە نە کەیلە نە ژن مافی بەشدارییان تێیدا نەبوو، تەنیا بە پیاوە ئازاد و خانەدانەکان دروستکرابوو، دەبێتە ئیدیاڵ و سیستەمێکی یونیڤرساڵ؟ ئەی بۆچی ئەمە کە بەڵگە مێژووییەکان نیشانیداوین هەزاران ساڵە بەر لە ئەسینییەکان سیستمی کارگێڕیی و یاسایی تۆکمەتر و باشترمان هەبووە بۆی نەگێڕینەوە و نەیبووژێنینەوە؟.جیا لەوە سەدەی نەزدە لە بەرچاو بگرن هەلیەد گوندێکی بچووکی نەناسراو بوو، ئەی ئێستا چی؟ بۆچی هیچمان هەیە و بۆ ماوەتەوە لە دەرەوەی شێوازی پەسەندی هەلیەدیی؟. هۆکاری ئەمە هەرچییەک بێت پێموایە سووچی خۆمانە کە خۆریکە ئەسیمیلە بووین. بە جۆرێک تووشی ئەلیناسیۆن (بێخۆنامۆبوون) کراوین پێمانوایە تا کاروانەکەی ئەمە لە عەجەم نەگێڕێتەوە ئەمە داهێنراوەکانی شارستانین. ئەحمەد موختار جاف لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا لە دێڕە شیعرێکدا دەنووسێت: (لە خەو هەڵسن درەنگە میللەتی کورد خۆو زەرەرتانە). دوای نەوەد ساڵێک هێشتا پێناچێت میللەتی کورد لە خەو هەستابێت، بەتایبەت دەسەڵات بە دەسەڵاتی ڕۆشنەبیرییەوە خوازیارە (میللەت) هەر لەو خەوە قووڵەدا بمێنێتەوە، لە بری هۆشیاریی ڕاستەقینە خراوەتە دەریای زۆرە هۆشیارییەوە. لە زنجیرە درامای (یاریی تەختە پادشاییەکان)دا کاتێک، ڕۆب پرسیار لە کاتلین دەکات: (بۆچی کەسێک هەیە دەیەوێت بران بکوژێت؟) لە کاتێکدا ئەو منداڵێکی لاوازی خەوتووە!. کاتلین لە وەڵامدا پێی دەڵێت دەتوانین لە پرسیارەکە وەڵامەکە وەربگریتەوە، ئەوسا ڕۆب بە تۆنێکی لەسەرخۆتر دەڵێت: (کەسێک هەیە لەوە دەترسێت بران لە خەو هەستێت), کورد (بران)ێکی هەزاران ساڵەی خەو لێ کەوتووە و وەک بڵێی تووشی ئەلزەهایمەر بووبێت، رابردووی خۆی بیر نایەتەوە.

نەگبەتییەکە ئەوەیە هێشتا خەڵکانێکمان لە ئاستی دەستەبژێردا پێیانوایە ئەمە بە هۆی سەلاحەدینی ئەیوبییەوە (لێرەدا وەک فیگەرێکی دیرۆکیی سەیری دەکەین) سزا و نەفرەتی ڕۆژئاواییەکانمان بەسەردا سەپێنراوە، وەک بڵێی ناسیۆنالیزمیش کاڵایەکی تری ناو

سیستمی بەرخۆریی بێت و بایکۆتیان کردبین، نەخێر وا دەهزرەم ناسیۆنالیزم لە تێڕوانینی میللەتەکەوە سەرچاوە دەگرێت لە بەرامبەر خۆیدا، ئایدیایەکە لە ئاوەزی دەستەبژێرەکەوە دەپەڕێتەوە بە ئیرادەیەکی کەلەکتیف، ئەو ئارگۆمێنتەی هەردەم سەلاحەدین دەکاتە بیانووی بێبەشکردنی کورد لە دەوڵەت نەتەوە هیچ نیازێکی ئیمپریالیستی و کۆلۆنیالیستیانەی مرۆڤی (سپی) رۆژئاوایی خۆ بەسەردارزان نابینێت، خۆ ئەگەر وابوایە داگیرکردنی هیندستان بە تایبەت لە سەردەمی ڤیکتۆرییدا چۆن پاساو دەدرێتەوە؟ ئەی قڕکردن و لە ریشە دەرهێنانی دانیشتوانی رەسەنی پێست رەشی ئوسترالی بەچی؟، ئەی دەستبەسەراگرتن و ئاپارتاید و تاڵانکردنی ئەفریکا لە پێناوی ئەوروپای پاش هەردوو جەنگە جیهانییەکە چۆن پاساو دەدرێتەوە؟. ئەمە خۆمان کارمان نەکردووە لە بواری مرۆڤسازییدا، دەنا لە بری ناسیۆنالیزمێکی لەبەرگیراوەی خۆرئاوایی کۆلۆنیالیستی، لەسەر شارستانێتی دێرینی میزۆپۆتامیا دەمانتوانی نموونەیەکی پێشکەوتووتر و ئیستاتیکیتری پێشکەش بکەین، بە تایبەت ئەمەی کورد میراتێکی دەوڵەمەندیی مێژوویی هاوکارمان بوو، ئەوەی لە شارستانی سۆمەریی بەجێماوە بە پێی هەموو بەڵگە دیرۆکییەکان تەنیا کوردە، تەنانەت بنەچەی زمانی کوردیی بۆ پانزە هەزار ساڵ پێش ئێستا دەگەڕێتەوە، بە نزیکەیش پێنج هەزار و چەند ساڵێک نووسینی مێخی لەلایەن باوانی کوردەوە (سۆمەرییەکان) داهێنراوە کە زمانی کوردە دەشتەکییەکان بووە، شۆڕشی یەکەم (شۆڕشی کشتوکاڵی بە ناولێنانی ئالڤین تۆفلەر) لە وڵاتی دوو زێوە دەستیپێکردووە کە بناغەی پێشکەوتنی شارستانێتی مرۆڤایەتی بووە، ئەمەش ئەو کوردانەی لە چیاکانی زاگرۆسەوە دابەزینە دەشتاییەکان نەک رۆڵی سەرەکیان تێدا بینیوە، بەڵکو شۆڕشێک بوو لەسەر دەستی ئەوان دەستی پێکرد. کورد ئەم مێژووە لە پشتی خۆیەوە نابینێت، مرۆی کورد کراوەتە رۆبۆتێکی ئەبستراکتی بێ مێژوو و شارستانی و کولتوور بەدەر لە گرێی ستۆکهۆڵم، بە ویست و ئیرادەش کراوە، شتێکی بە نەماوەتەوە بە شانازیی پێوەکردن، بە پێچەوانەوە هار و سەرشێت کراوە بەرامبەر بە بوونی خۆی، وەها تەنگەیەندراوە هەمیشە گرێی (گازلایتنینگ)ی هەبووە کە ئەوەش لە شانۆنامەیەکە وەرگیراوە لە ساڵی ١٩٣٨دا نووسراوە، چۆن هاوژینێک ئیرادە و ویستی ژنەکەی تێکدەشکێنێت تەنانەت وای لێدەکات بە دوودڵی بڕوا بە بێ توانایی و دەستەوەستانی و تەنانەت شێتبوونی خۆی بهێنێت. کورد ناتوانێت بە ناسیۆنالیزمێکی هاوردەکراوی رەنراو لە ئاوەزی هەژموونگەرانەی خۆرئاوایی یان لە بەرگرتنەوەی شۆڤێنیزمی دەوڵەتانی دەوروبەری خۆی پێناسە بکاتەوە، پێشنەرەترین کارێک بیکات خۆ رزگارکردنێتی لە هەژموونی

کولتووریی و سیاسیی نەتەوەکانی تر، وەک ئاشکراشە کرۆکی تێزی هەژموون یان هەژموونی کولتووریی لای گرامشی لەوەدا چڕ دەبێتەوە پێشمەرجی بەرزەفتی هەر تاک و کۆمەڵگەیەک دەستبەسەراگرتنی کولتوور و ئەندێشەیە لەم رێگەیەوە دەستبەراگرتنی هەموو شتێک ئاسانترە لەوەی بیری لێ دەکرایەوە.

پێم خۆشە ئاماژەش بە ئەوە بکەم (کوردایەتی) کەلەپوورێکی کۆنە و وەڵامدەرەوەی ئەوسا و ئێستای کۆمەڵگەی کوردیی نەبووە!. پێموایە کوردایەتی کە لە پەنجاکانی سەدەی پێشوووە کەوتە ناو ئەدەبیاتی سیاسیی کوردییەوە و پتر چەمکێکی (کاژیک)ییانە بوو، بە تازەیی کۆن ببوو!، چوونکە ئەم کۆنسێپتە تیۆریزە نەکرابوو لەسەر کێشی عروبە و وەک کاردانەوەیەک لە بەرامبەر شەپۆلی سۆشیالیستی ئەو سەردەمە گەڵاڵە کرابوو، هەر بۆیە مانایەکی چەمکایەتی نەبوو، پتر وەک دەستەواژەیەکی میللی خۆی چەسپاند. تا ئێستاش بە کەس روون نییە کـــوردایەتی چییە؟ پێناســـەی ئەم چەمکە چییە لە رووی تیۆرییەوە، تەنانەت بوەتنی (کاژیکنامە) نەیتوانیوە وەڵامێکی پڕ بە پێستی ئەوە بداتەوە، هەر کاژیکنامە بۆ خۆی هێندەی ریاکسیۆن بوو لە بەرامبەر هەژموونی فیکریی چەپی ئەو کاتدا، تیۆریزەیەکی نوێ نەبوو جگە لەو نیشتمانپەروەرییە کلاسیکییەی لە حاجی قادرەوە تا بە ئێمە□□ دەگات هیچی تری نەخراوەتە سەر. لە کۆتایشدا کوردایەتی نەیتوانی ناسیۆنالیزمی کوردیی بونیاد بنێت، لێرەدا دەبێت کەوانەیەک بکەینەوە و بێژین ناسیۆنالیزم وەک ئەوەی هەیە چ وەک چەمک چ وەک پراکتیس سرووشتکرد نییە بەڵکو بونیادنراوەکی دنیای مودێرنە کە بونیادگەرایی و بیرمەندە پۆست مودێرنیستەکان رەتی دەکەنەوە، بەڵام ئەمە مانای وانییە هەر بونیادنراوەک لە خۆیدا باش یان خراپە، بەڵکو دەکەوێتەوە سەر ناوەڕۆکی ئۆبژەکە خۆی. ئەگەر بەیارە هەموو بونیادنراوەک یان ناسرووشتییەک خراپ بێت هێشتاش دەبوو مرۆڤ لە ئەشکەوتەکەی پلاتۆ نەهاتبایەتە دەرێ. هەر خودی شارستانی لە شۆڕشی کشتوکاڵیی و داهێنانی نووسینەوە تا دەگاتە سەر ژیریی دەستکرد و کوانتەم فیزیک لادانن لە رێسا سرووشتییەکانی ژیان. بۆیە مەرج نییە هەرچی بونیادنراوەک هەیە رەت بکەینەوە، بەڵام بە وردبوونەوە لە ئەنجامی ناسیۆنالیزم کە چەقەکەی ئەورووپا بوو جگە لە ئاوشڤیتز و ستەمکاریی چیتری لێکەوتەوە؟ با لەملاوە یوڤاڵ نوا هەرارییەکی (جوو)ش هەبێت جوانییەکانی ناسیۆنالیزممان پێ نیشان بدات!. لێرەدا مارکس ئاسا چۆن هیگڵی هەڵگێڕایەوە، منیش ژێستێکی لەو چەشنە لەگەڵ جەمال نەبەز دەکەم کە لە هەوڵێکی بنبەست و ناکامدا ویستی تیۆریزەی ئەوە بکات کوردایەتی نە ناسیۆنالیزمە لە کڵێشە رۆژئاواییەکەیدا نە بیری نەتەوەچێتییە رۆژهەڵاتییەکەیە بەو

فۆرمەی لە رۆژهەڵـــاتی نێوینـــدا بـــوونی هەیە، ئەو بێ ئەوەی بە ئارگۆمێنت بۆمان بسەلمێنێت بیری نەتەوەیی کوردیی چییە، کتێبە بچووکەکەی کۆتایی پێدێت، لە روانگەی ئەزەوە ئێمە دەبێت بچینەوە سەر ئەم کتێبە بۆ ئەوەی پارادایمێکی تر ب□ کوردبوون ببەخشین، واتە کوردبوون لە جەبرێکی سرووشتکردەوە بگۆڕین بە بۆ شتێکی سەرتر کە بارگاوییکردنێتی بە کولتوور و شارستانێتی، چوونکە کوردبوون لە خۆیدا پێدراوێکی ئەبستراکتە، توخمە سەرخانییەکانی وەک سیاسەت (لای ئەرستۆش مرۆڤ نابێتە مرۆڤ بێ سیاسەت) و رۆشنبیریی و شارستانێتی و کولتوور، مانا بە کوردبوون دەبەخشن.

بۆ من ئاشکرایە هێشتاش لە شێوەی کلاسیکییەکەی خۆیدا تەماشای پرسی ناسیۆنالیزم دەکەیـــن, وەک وتـــم جیهـــان لە بەردەم زنجیـــرەیەک ئاڵنگاریی مەزندایە یەکێک لەوانەش زیرەکیی دەستکرد و پێشکەوتنی خورافیانەی تەکنۆلۆژیایە کە رێی پێ ناگیرێت, لێکەوتەکانی ئەمە لەسەر ئاستی دنیا هەمـوو کۆنسێپتێکی سیاسـیی و ئـابووری و کۆمەلایەتی بردووەتە پێڤاژۆی پۆست- پۆستەوە، ئێمە لە دەروازەی جیهانێکدا نین، بەڵکو لە ناو ئەو جیهانەداین چووەتە پۆست پۆست مودێرنەوە، لە بەستێنی پۆست ناسیۆنالیزمدایە، لە زەمەنی پۆست کۆلۆنیالیزم و نیولیبرالیزمیشدایە. لەگەڵمدا سەرنج بدەن بیسمارک کاتێک مژۆڵی یەکخستنەوە میرنشینە ناکۆکەکانی ئەڵمانیا بوو، چۆن هاوکاتە لەگەڵ هەڵوەشانەوە و داڕمانی یەک لە دوای یەکی میرنشینە کوردییەکاندا؟. ئەو سەردەمەی ناسیونالیزم لە هەڕەتی گەنجی و گوڕی خۆیدا بوو جگە لە دەستەبژێک کۆی کورد سەرقاڵی شۆڕش بوو لە پێناوی ئاینـدا دەتـوانین شۆڕشی شێخ سەعیدی پیـران لەم رووەوە بکەینە نموونە، هەنووکەش ناسیۆنالیزم کە لرخەلرخی سەرەمەرگێتی تازە بە تازە کورد دەیەوێت دروستی بکات!. ئەمە جیاوازییەکەیە و لێرەوە و لەسەر چەرپای ئەم نەخۆشخانەیە بەم بەرەبەیانە بە خۆیەوە سەرقاڵی کردووم و کڵافی□ی بیرکردنەوەی ئاڵۆزکاندووم. دوا جار جیهان هیچی لێ نەمـاوەتەوە جگە لە بـازاڕ، بە جۆرێــک ئەگەر میلتۆن فریـدمان ۱۹۱۲-۲۰۰٦ کە بە گەورەتریـن و کـاریگەرترین ئابووریناســی دژەی کینزیی و تیۆریسیۆنی هەرە کارای نیولیبرالیزم ناسرابوو بکەوێتە بـاری تراومـاوە کە چۆن کاڵـا و بـازاڕگەرایی تـاکە فەرمـانڕەوای دنیایە!. بۆ نا ئەگەر لەم هەلومەرجە نوێیەدا ناسیۆنالیزم ببێتە حکایەت؟ بۆچی نا ئەگەر لە بری ناسیۆنالیزم بیر لە ئەڵتەرناتیڤێکی تر ب□ کورد بکەینەوە؟!، بۆچی نا ئەگەر دەستەبژێری ئێمە لە بری رۆژئاوا بۆ شارستانێتی دێرینی کوردەواری بگەڕێتەوە؟. رەنگە ئەمە شێوازێکی سوکراتیانە بێت لە پرسیارکردن، بەڵام پرسیارگەلێکی لۆژیکیی و رەوان. خودی خۆم پێموایە ژیریی دەستکرد کۆتایی بە چاخی

بیرکرنەوەی مرۆیی دەهێنێت, چیدی ئەمە نین ئایدیا و بیرەکە بەرهەم دەهێنین، بەڵکو لە قۆناغی گواستنەوە و رادەستکردنی ئاوەزی مرۆییمانداین بەو ژیرییە دەستکردە. نەک هەر ئەمەی کورد بگرێ تەواوی جیهان فڕێدراوەتە کونەکی رەشی گەردوونەوە ئەوسەریمان لە دیار نییە. تە هەست بەوە ناکەیت هەر ئەم چرکەساتە و بە ئاگا لە خۆمان لەنێو جەنگی جیهانی سێیەمداین؟! بەڵام دیارە پارادایمی جەنگ لە ریشەوە گۆڕاوە. درۆنێک لەباتی لاپەڕەم بهاوێت زیرەکانە ئامـــانجی خۆی دەپێکێـــت, ئەمە بەجگە لەوەی بەرەی شەڕ هەر لە ئۆکرانیـاوە تـا غەززە درێژبـووەتەوە، وڵاتـانی تـری وەک سوێـد و ئەڵمانیاش لە خۆ ئامادەکردندان بۆ جەنگ، زۆرینەی دەوڵەتانی جیهان لە خۆ پڕچەککردندان، بەوەش بازاڕی چەکفرۆشیی گەرمتر بووە، ئەمەش ئارەزووی ئەو نیو لیبرالیزمە کۆوییەیە لەوە دەرچووە پێی بگوترێت نیولیبرالیزم، کە دروشمەکەی بریتی بوو بازاڕ پێش هەر شتێک.

جارێکی تر پێداگریی لەسەر ئەوە دەکەم ناسیۆنالیزم تەنیا ئەندێشەی بەشێک لە دەستەبژێری رووناکبیری کورد بووە، نەک بووبێتە بزافێکی سیاسیی و کۆمەڵایەتی. ئەمە لەلایەک و لەسەرێکی تریشەوە سەردەمێک ئیـدیاڵی مودێرنیزاسیـۆنی کۆمەڵەی فیـوداڵـی کـوردیی و بیـرۆکەی (پێشکەوتـن)، کە لە دوا دەرئەنجامـدا دەبێتە مـایەی ئـازادیی و خۆشگوزەرانی. مێشکی نەوەی یەکەمی دەستەبژێری کوردی لە چارەگی یەکەمی سەدەی بیستەمدا گرتبوو، لە ژێر کاریگەریی تێڕوانینی دەستەبژێردا جەماوەر هەمـوو تـامەزرۆ و داواکـاریی ژیـانێکی رۆژئاواییانەیان هەبوو، لانیکەم ئەوروپا ببووە نموونەی ئیدیاڵ، کەچی لە سایەی دەستەبژێری سیاسیی و رۆشنبیریی چارەگی یەکەمی سەدەی بیست و یەکدا مێشکی مرۆڤی کورد مۆبیلیزە کراوە و بە ئاڕاستەی سەرسامی و تامەزرۆیی بە نموونەکانی وەک کۆماری ئیسلامی ئێران و شانشینەکانی کەنداو هاندراوە. رۆشنبیری ئەمە لە روانگەی خۆرئاواوە یان راستتر بڵێم وەک رۆژهەڵاتناسێک سەیری کۆمەڵگەی کوردیی دەکات، نەک بە میتۆدە زانستییەکانی رۆژئاوا ئەنالیزی کۆمەڵگەکەی بکات. کاتی خۆی فۆکۆ دووچاری گرفتی ئەوە ببوو چۆن رۆژئاوا بخوێنێتەوە؟ لەبەرئەوەی نارۆژئاواییەکان جگە لە سەرسامی و پیاهەڵدان یان رەتکردنەوە و کینەسازیی، هیچی تریان بە شێوەیەکی زانستی و میتۆدیی لە بارەی رۆژئاوا نەوتبوو و نەنووسیبوو. فۆکۆ هاتە سەر ئەو قەناعەتی دەبێت بە پێی هەڵگێڕانەوە کارێکە ئەنجام بـدات، وەک چۆن دەست دەخەیتە نـاو دەستکێشێک و دیـوی نـاوەوەی دەهێنیتە دەرەوە, ئەمەش بە دیاگنۆسی کۆمەڵگەی خۆمان دەتـوانین کەڵک لەو وەها کارێک وەربگرین. ئەمە بە چی دەکرێت؟ پێموایە هیچ رێگەیەک لە بەردەمدا نییە جگە لە ناسینی کۆمەڵگە بەشێوەیەکی فرە

ڕەهەند. ڕۆشنبیری کورد لە نێوان دوو جیهانبینی دژیەکی وەک ڕافیع تەهتاوی و سەیدقوتبدا، دنیابینی سێیەمی لێ بووەتە ئەستەم. ڕافیع ڕفاعە تەهتاوی ۱۸۰۱-۱۸۷۳ لە ناو کولتووری ڕۆژئاوایدا ئەسیمیلە ببوو، زۆر ڕۆمانسیانە سەیری ئەوروپای دەکرد بە تایبەت لە کتێبە پاریسییەکەیدا (تخلیص الإبریز فی تلخیص باریز -۱۸۳٤) تەنیا چاوی پێشکەوتن و تازەگەریی ئەوروپیی دەبینی کە ئایدیاڵەکە بە لاساییکردنەوە و کۆپیکردن و گواستنەوەی بۆ خۆرهەڵات و بەشەکانی تری جیهان، دوای زیاتر لە سەدەیەک سەیدقوتب (۱۹۰٦-۱۹٦٦) لە ئەمەریکا دەگەڕێتەوە، لە زنجیرە کتێبێکدا دیسکۆرسێک دەهێنێتە گۆڕێ لە ڕاستای ڕق و قێزلێهاتنەوە لە جیهانی ڕۆژئاوا، ئەگەرچی لە نێوان تەهتاوی و سەیدقوتبدا وەک دوو ڕۆڵەی میسریی، کەسانی چەشنی جەمالەدین ئەفغانی ۱۸۳۸-۱۸۹۷ شاگردەکەی (محەمەد عەبدە: ۱۸٤۹-۱۹۰۵) هەبوون، وێڕای ئەوەی ئەوان دوو موسڵمانی پابەند بوون، هێندە سەرسام و هۆگری شارستانی خۆرئاوایی و مودێرنێتە ببوون، هەوڵێکی شکستخواردوویان دەستپێکرد بۆ مودێرنیزاسیۆن و کرانەوە و ریفۆرمی ئاینی لە جیهانی ئیسلامیدا، ئەوان بوون بە سەرمەشقی ڕێنسانێکی ئیسلامی هەرەسهێنراو بە تایبەت بە هۆی ناپاکی محەمەد ڕەشید ڕەزاوە لە کەلەپووری ریفۆرمیستی عەبدەی مامۆستای، لە بەرامبەردا پەرەی بە تیۆرییەکی تری ئیسلامیی دا کە بوو بە هەوێنی کۆمەڵەی برایان (ئیخوان)، تا بە ئەمڕۆش دەگات ئەگەرچی دەنگی کۆنەپارێزان زاڵترە، بەڵام دیسکۆرسی ڕۆشنبیریی لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا بەسەر ئەو دنیابینییەدا زاڵە لە سەرەتاوە باسمان کرد، ڕۆشنبیریی کوردیش لە تەڵزگەی ئەم دوو کاتیگەرییەدا (لاسایی و قێز) گینگڵ دەخوات و ناتوانێت دیسکۆرسێکی کوردیی لە نێوان پەرستن و نەفرەت لە ژیاری خۆرئاوایی بکاتە ڕێڕەوی بیرکردنەوە و بیری کوردیی.

بە پرسی ناسیۆنالیزمیش کورد تاکو بە ئێستا دەگات خەریکی لەبەرگرتنەوەی پارادایمە خۆرئاواییەکەی ناسیۆنالیزمە، پێموایە لە بری بونیادنانی ناسیۆنالیزمێکی کوێر کاری ئێمە ئەوەیە دەوڵەتی هاونیشتمانی دروست بکەین لەسەر بنەمای کوردبوون کە مەودا بکاتەوە بۆ پێکەوەژیانی خەڵکانی تری ناکورد لە چەشنی ئەو پێکهاتە نەتەوەییانەی زۆر لە مێژە لەگەڵماندا دەژین و ژیاون. ئەمەش جووینەوەی تێزەکەی یۆرگن هابرماس نییە، چوونکە ئەو پێیوایە جیهانگەرایی ئەم ڕەوشە بە دروستبوونی دەوڵەتی هاونیشتمانی یان هاووڵاتی جیهانی دەڕەخسێنێت، بە پێچەوانەوە وایدەبینم گلوبالیزەیشن (جیهانگەرایی) ڕوویەکی ئابووری پەتی هەبوو بە فەراهەمکردنی دەستی کاری هەرزان و بردنی کۆمپانیا فرە ڕەگەز و

مۆنۆپۆڵەکان بۆ هەر لایەکی گێتی، ئەوەی لە هزری یەکێکی وەکوو مندایە دروستکردنی مۆدێلێکی کوردیی نیشتمانە کە لە هیچ کوێ نموونەی نەبێت، ئەمەشم لە نامیلکەی (دووبارە پێناسەکردنی کوردبوون)دا شیتەڵ و شرۆڤە کردووە لە ساڵی ٢٠٢٠دا. لەو نامیلەکەیدا جەختم لەوە کردوو□ تەوە دەبێت کوردبوون ببێتە شێوازی ژیان، دیقەت بدەن تەلارسازیی کوردیی چی بەسەرهاتووە؟ وەک لە وتاری (شاری شووشەیی و کولتووری خۆڵەمێشی)دا ئاماژەم پێکردووە چۆن دیزاینی و□تانی کەنداو بووە بە ئایکۆن و زاراوەی بە (دوبەی)یکردنی کوردستان بووە بە قسەی سەر زاران. پێموایە کورد نا بێت لاسایی کەس بکاتەوە جگە لە خۆی.

رەنگە خەڵکانێک هەبن بانگەشە بۆ گەڕانەوەی ناسیۆنالیزم بکەن لە ئەورووپاوە، ئەگەر ئەم بانگەشەیە کتومت وابێت، دیسانەوە هەر جەخت لەسەر رۆنانی شارستانییەتێکی کوردیی دەکەمەوە لەسەر بنەمای (کوردبوون). وەلێ بە دیتنی خۆم ئەوەی نهۆ لە ئەورووپا لە گەشانەوە و بووژانەوەدایە تەنیا ناسیۆنالیزمێک نییە لە شێوە نەریتییەکەیدا کە پایەکانی خۆی لەسەر لەناوبردن و ئەسیمیلەی گەلانی تر راگرتبوو، تەنانەت فۆرمێک نییە لە فۆرمەکانی ئەنتی سیمتیزم (دژە جوو). بەریانی دژە بێگانە و پەنابەریی لێ دەربکەین، بە گشتیی ئەم ر□و□ت□ کە بەراستڕەوی توندڕۆ یان پۆپۆلیزمی رادیکاڵ ناوبانگی رۆشتووە، پەرچەرکردارە بەرامبەر چەندین شت لە نموونەی ئەو فراوانبوونەوە هۆکیزمییەی لە پرسی جێندەریزمدا خەریکە ئەورووپا دادەپۆشێت، هاوکات گەڕانەوەشە بۆ بەها خۆرئاوایی و مەسیحییەکان و رۆڵ پێدانەوەی خێزان و پیاوبوون و ژن بوون و دایکایەتی و باوکایەتی کە ئێستا لە ژێر هەڕەشەی (ئێل جی بی تی- لیسبەین، گەی، بیسێسکوال، ترانس جێندەر)دایە کە بووە بە ئایدۆلۆژیایەکی نوێی سەرشێتانەی سەردەم. سەیر بکەن جۆرجیا میلۆنی سەرۆک وەزیرانی ئێستای ئیتاڵیا بە چ دیسکۆرسێکەوە جڵەوی فەرمانڕەوایی گرتە دەست؟. کەواتا ئەم بادانەوەیە بە لای راستڕەویدا تەنیا بادانەوە نییە بەلای ناسیۆنالیزمدا لە کڵێشە کلاسیکییەکەیدا، ب□ک□و گەڕانەوەیە بۆ بنچینەی شارستانی خۆرئاوایی (یۆنانی- مەسیحی) و ئەو بەهایانەی لەو شارستانێتییەدا ب□ادەست بوون، نکۆڵی لەوەش ناکرێت یەکێک لە ئامانجەکانیشی نیو ناسیۆنالیزمێکە لەگەڵ رۆحی سەدەی بیست و یەکدا تەبا بێتەوە، پرسی گەڕانەوەی سەروەریی هەر دەوڵەتێکی ئەورووپاییە بە جیا، ئەو سەروەرییەی سەدەیەک پێش ئێستا بیرمەندێکی نازی وەکو کارڵ شمیت پێوەی سەرقاڵ ببوو.

قسەی کۆتاییم ئەوەیە بە روون و راشکاویی دژی ناسیۆنالیزمم (وەک دیاردەیەکی تایبەت بە ژیاری خۆرئاوا) چوونکە لە دیسپۆتیزم

(ستەمکاریی) زیاتر چیتری بەرهەم نەهێنا، هەروەک چۆن دژی سۆسیالیزمی بنیاتنراوم هەر لە سۆڤێتەوە تا ئیمپریالیزمی نوێی چین، هەر لە لینینەوە تا گورباتچۆف. من خۆم بە کوردێکی چەپ دەزانم نەک چەپێکی کورد (تکایە ورد دیقەت لەو دەربڕینە بدەن). ئەو چەپەی لە مێشکمدایە ماخۆلانەتی فۆرمێکی تەواو کوردییە و لە خزمەتی کوردستاندایە، هەمان ئەو مۆدێلەیە چینی دوای ماوتسی تۆنگی کرد بەو زەبەلاحە ئابووری و سیاسییەی ئەمڕۆ، کەچی بە داخەوە بەهۆی نەخۆشییەکەمەوە تیۆریزەکردنی زۆر سست و خاو دەڕواتە پێشەوە (پێنج سەد لاپەڕەیەکم تیۆریزە کردووە وەک رەشنووسی یەکەم، بەڵام کارەکە هێشتا نیوەیە). ئەو تیۆریزەیە دەکترینەکە ئەگەر وەک خۆی پراکتیس بکرێت بە دەوڵەتی کوردستان دەستپێدەکات، بە بەهێزیی کوردستان لە پێگەی جەمسەرێکی نوێی جیهان کۆتایی پێدێت. پێشتریش بە درێژایی کتێبی (شارستانی کۆلاپس- ٢٠٢٢) لە دوو توێی ٦٦٠ لاپەڕەدا ئەو مۆدێلە چەپەی بە تاکی تەنیا بیرم لێ کردووەتەوە، بە خێرایی ئەنالیز کراوە، لەوێشدا وەک بەشدارییەکی سەرەتایی بەشێکی کتێبەکە تەرخان کراوە بە بەرگریی لە (کوردبوون). خوێنەر خۆی دەتوانێت بگەڕێتەوە سەری.

کۆتایی ٢٠٢٣

ستیڤان شەمزینی